ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА США У ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ

УДК 339.9(477)
https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2021.08

Бегма Віталій Миколайович –
провідний науковий співробітник відділу оборонно-промислової та військово-технічної політики центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, доцент
ORCID: 0000-0002-0556-1785

Шемаєв Володимир Миколайович –
головний консультант відділу оборонно-промислової та військово-технічної політики центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, доктор військових наук, професор
ORCID: 0000-0003-1629-6689

Радов Денис Георгійович –
докторант Воєнно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка, кандидат економічних наук
ORCID: 0000-0001-8139-4563

Толок Поліна Олександрівна –
науковий співробітник науково-дослідного відділу Центрального науково-дослідного інституту ЗСУ, кандидат економічних наук, заслужений економіст України
ORCID: 0000-0002-2481-8152

Співробітництво України з іноземними державами у сфері високотехнологічної промисловості стає визначальним чинником забезпечення національної безпеки, зокрема в політичній, інформаційній, воєнній та економічній сферах. Це проявляється за такими напрямами, як-от: оснащення складників сектору безпеки, реалізація національних проєктів із виробництва високотехнологічної продукції, її експорт тощо.

Агресія Російської Федерації (РФ) проти України, розпочата в 2014 р., призвела до припинення українсько-російського економічного співробітництва та перевела Росію у стан конкурента на ринку високотехнологічної продукції, що неминуче спонукало до пошуку нової моделі поведінки України на цьому ринку. Враховуючи те, що і Україна, і РФ працюють майже в одному сегменті продукції та послуг на вищезазначеному ринку, посунути основного конкурента України

з цього сегмента можливо лише за умов підтримки з боку наших стратегічних партнерів та використання міжнародної політики санкцій проти РФ як країни-агресора щодо України.

Обґрунтовано можливість використання економічного співробітництва між Україною та США у сфері виробництва високотехнологічної продукції як інструменту витіснення РФ зі світового ринку цієї продукції. Доведено, що зацікавленість США у виконанні запроваджених проти РФ санкцій може стати потужним поштовхом для розвитку українсько-американського співробітництва в цій сфері.

Співпраця в традиційних галузях промисловості України, таких як ракетобудування, транспортне авіабудування, морське кораблe- і турбінобудування, які переважно державні та не присутні на фондових ринках, потребує додаткової уваги з боку держави для залучення інвестицій та допомоги від США. Варіанти розвитку цих базових галузей досить ретельно вивчені у численних українських фахових дослідженнях. Разом із тим пріоритетними напрямами для розвитку співпраці є стратегічні матеріали для оборонної промисловості та енергетики, електронна промисловість і комунікації.

Запропоновано варіанти налагодження й розширення економічного співробітництва між Україною та США у виробництві високотехнологічних товарів і послуг, які можна втілити в життя завдяки вивченню й розумінню стратегічних інтересів обох країн, використанню цих інтересів з метою збільшення інвестицій в українську економіку.

***Ключові слова*:** оборонна промисловість, міжнародне економічне співробітництво, стратегія, підходи, інвестиції, трансфер.

Vitaliy Begma, Volodymyr Shemayev, Denis Radov, Polina Tolok

PRIORITY DIRECTIONS OF ECONOMIC COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE USA IN THE HIGH-TECH SPHERE

Ukraine's international economic cooperation with other countries is becoming a determining factor in providing national security, in particular, in the political, military and economic spheres. This is manifested in such areas as the equipping of the Armed Forces and other components, the implementation of national weapons production projects and the export of Ukrainian weapons.

The Russian Federation's aggression against Ukraine in 2014 led not only to the cessation of Ukrainian-Russian high-technical cooperation, but also transformed Russia from a competitor in the market of weapons of mass destruction into an overt enemy of the Ukrainian state, which compelled Ukraine to start looking for a new model of behavior in the market.

Given that both Ukraine and the Russian Federation operate largely in the same segment the weapons market, Ukraine would be able to move from this segment dominated by our main competitor only with the support of our strategic partners and international sanctions policy against the RF because of its aggression against Ukraine.

The possibility of using high-technical cooperation between Ukraine and the USA as an instrument of displacement of the Russian Federation from the world market of weapons-equipped vehicles is substantiated. It is proved that US interest in the implementation of sanctions imposed by the Russian Federation and the prevention of Russian weapons in the zone of conflict through third countries can be a powerful impetus for the development of Ukrainian-American cooperation in the high-tech sphere.

Cooperation in traditional industries such as transport aircraft building, marine shipbuilding and turbine construction, rocket engineering, which are predominantly state-owned and not traded on stock markets, requires additional attention from the state to attract US investment and assistance. Variants of development of these basic branches industries have been addressed in numerous research papers.

At the same time, other areas of cooperation deserve a greater attention. Priority, in our opinion, should be given to strategic materials for manufacturing and energy sector; electronics and communications industry.

The article discusses ways to enhance military technology cooperation in a manner that would better reflect both parties' strategic interests and argues that a deeper understanding of these interests will help attract investment into the domestic industrial sector.

Keywords: defense industry, international economic cooperation, strategy, approaches, investments, transfer.

Агресія РФ проти України, розпочата в 2014 р., призвела до припинення українсько-російського економічного співробітництва, а це, своєю чергою, перевело Росію до стану конкурента на ринку високотехнологічної продукції, що неминуче спонукає до пошуку нової моделі поведінки України на цьому ринку.

Зазначене доводить необхідність запровадження нових рішучих кроків у протистоянні з РФ, у т. ч. й на світовому високотехнологічному ринку. Тому пріоритети нової міжнародної економічної політики України мають стосуватися не тільки завоювання нових ринків збуту власної продукції та розширення промислової кооперації з країнами, які володіють передовими технологіями, а й активної протидії РФ з метою усунення її зі світового високотехнологічного ринку.

Ураховуючи те, що Україна і РФ працюють майже в одному сегменті продукції та послуг на вищезазначеному ринку, посунути основного конкурента України з цього сегмента можливо лише за наявності підтримки з боку наших стратегічних партнерів та використання міжнародної політики санкцій проти РФ як країни-агресора стосовно України. При цьому зацікавленість саме США у виконанні запроваджених проти РФ санкцій та недопущення надходження російської зброї в зони конфліктів через треті країни може стати потужним поштовхом для розвитку українсько-американського співробітництва у високотехнологічній сфері.

Така ринкова ситуація потребує суттєвих змін у міжнародній економічній політиці України, які сприятимуть активізації зовнішньоекономічної діяльності з високотехнологічними товарами та послугами на американському напрямі, що є нагальною проблемою сьогодення.

Різноманітні аспекти розвитку міжнародного економічного співробітництва України з іноземними державами у високотехнологічній сфері висвітлювали в наукових працях вітчизняні дослідники, зокрема В. Горбулін, В. Бадрак, С. Згурець, Д. Лук'яненко, Л. Антонюк, Т. Оболенська, Т. Циганкова, Т. Мельник, О. Федірко, В. Шеховцов та інші вчені [1–6]. Результати наукових досліджень цих науковців мають вагоме теоретичне й практичне значення щодо розроблення основних засад і напрямів політики міжнародного економічного співробітництва у високотехнологічній сфері між Україною та США.

Нині наукового обґрунтування потребує визначення нових напрямів економічного співробітництва України та США, спроможних створювати нові можливості для усунення РФ зі світового ринку високотехнологічної продукції та послуг. Зокрема потребують вивчення питання, що пов'язані з новою стратегією українсько-американської кооперації, зосередження уваги на тих напрямах, у яких промислові й наукові можливості України можуть бути корисними та затребуваними саме американським бізнесом.

Мета статті – проаналізувати нові можливості економічного співробітництва у високотехнологічній сфері між Україною та США, що сприятимуть розвиткові української промисловості та забезпечать протидію недобросовісній конкуренції з боку РФ.

Міжнародне економічне співробітництво України з іноземними державами у високотехнологічній сфері стає визначальним чинником забезпечення національної безпеки, зокрема в політичній, воєнній та економічній сферах. Це насамперед стосується зазначених нижче напрямів.

1. *Реалізація національних проєктів виробництва високотехнологічної продукції та послуг.* Для реалізації національних проєктів виробництва у високотехнологічній промисловості необхідна міжнародна кооперація, зокрема щодо постачань комплектуючих, матеріалів і технологій. За рахунок імпорту окремих комплектуючих вирішуються питання реалізації національних проєктів з виробництва техніки, а також її ремонту й модернізації в рамках програм імпортозаміщення комплектуючих з країн СНД. Українські компанії імпортують окремі комплектуючі з багатьох країн НАТО та ЄС, наприклад, для реалізації проєктів щодо літаків Ан-178 та Ан-132, БПЛА тощо.

2. *Експорт української високотехнологічної продукції та послуг.* Внутрішній ринок високотехнологічної продукції для української високотехнологічної промисловості незначний, через що необхідно забезпечувати експорт цієї продукції. З 2016 р. співробітництво з країнами ЄС у цій сфері значно активізувалося.

Виникає закономірне запитання: *чому така політика потрібна на ринку?* Російсько-радянський сегмент глобального ринку високотехнологічної продукції та послуг – це четверте за вартістю джерело валютних надходжень РФ після експорту продукції нафтогазової промисловості, дорогоцінних металів та каміння, алюмінію та базових металів. Усі ці російські валютні сектори промисловості, за винятком золота, тією чи тією мірою є чіткими мішенями міжнародних санкцій. Жорсткі санкції діють також проти оборонної промисловості, але на відміну від інших секторів російської економіки вони мало зачіпають експорт. І тому вважаються слабкими та неефективними.

Міжнародні обмеження не у виробничій, а саме в експортній сфері високотехнологічної промисловості РФ, переважно точкові. Вони не мають широкого галузевого охоплення та стратегічного довгострокового рішення. У підсумку, ефект від санкцій у цьому секторі відчутний мало. Бо РФ, що в 1990–2000 рр. узурпувала в інших пострадянських республік більшість спільних технологій колишнього СРСР, продовжує утримувати значні сегменти глобального ринку високотехнологічної продукції та послуг.

Незважаючи на санкції, РФ, як і раніше, має змогу підживлювати своїм високотехнологічним експортом автократичні режими в усьому світі. Продовжуючи глобальну експансію, РФ намагається також втягувати в кооперацію країни Східної Європи попри їх членство в НАТО. Машинобудування цих країн планується використати у майбутньому як важіль для розхитування єдності Північноатлантичного альянсу. Складання та редизайн літаків за російськими ліцензіями з метою їх експорту з Болгарії, Хорватії, Чехії та Словаччини – основна мета впливу на єдність Альянсу. Подібні обставини складаються і в електроніці, коли наявність філій у Східній Європі уможливлює РФ обходити санкції.

Разом із монопольним домінуванням російських атомних технологій в енергетиці Чехії, Угорщини та Болгарії, така присутність інтересів оборонної промисловості РФ у ЄС несе небезпеку як для інтересів України, так і для єдності у Євросоюзі.

Наприклад, у 2015–2018 рр. виникла низка інцидентів між авіаремонтними фірмами Болгарії та Хорватії й українськими заводами з ремонту літаків в Одесі та Львові. Суперечка розгорнулася навколо ремонту й модернізації літаків виробництва РФ і колишнього СРСР для країн Африки та Азії. Конкуренти України виграли замовлення не за перевагами в ціні чи вищій якості технологій, а тому що авіазаводи зі східних країн НАТО отримали з Москви проєктну допомогу, підтримку російських дилерських мереж, комісіонерів та московської агентури в країнах-споживачах.

Нюанс цього інциденту полягає в тому, що провідні російські авіавиробники, а саме: «Сухой», «МіГ» та компанії – виробники гелікоптерів, перебувають під санкціями, а локалізовані у Східній Європі, Індії чи інших країнах виробництва місцевих прототипів російської техніки під санкції не підпадають. Ці країни в найближчому майбутньому Москва планує використовувати як шпарину для обходу санкцій.

Ураховуючи те, що глибока модернізація високотехнологічної продукції радянського та пострадянського виробництва з одночасним створенням нових зразків продукції є пріоритетним напрямом діяльності на вищезазначеному сегменті світового ринку високотехнологічної продукції, саме промислова кооперація України з підприємствами США має стати основою для досягнення поставленої мети – витіснення з цього ринку РФ.

На нашу думку, співпраця у традиційних високотехнологічних галузях України, таких як ракетобудування, транспортне авіабудування, морське кораблe- та турбінобудування, які переважно державні і не присутні на фондових ринках, потребує додаткової уваги з боку держави для залучення інвестицій та допомоги від США. Варіанти розвитку цих базових галузей досить ретельно вивчені у численних українських фахових дослідженнях.

Одночасно потребує уваги співпраця й в інших галузях, найбільш пріоритетними з яких, на нашу думку, є стратегічні матеріали для високотехнологічної промисловості та енергетики; електронна промисловість та комунікації. Розглянемо докладно ці галузі.

Стратегічні матеріали для оборонної промисловості та енергетики. США мають великий досвід державної політики в галузі накопичення резерву

стратегічних матеріалів. Існує також іще більший досвід сталого контролю Американської держави над джерелами їх видобутку в межах США та за кордоном. Україна, у свою чергу, посідає перше місце у Європі за гірничими запасами лінійки рідкісних металів для електронної та атомної промисловості – 9–12 товарних позицій. З них в Україні поки що розробляються лише 4–5 позицій: руди урану, бору, цирконію, гафнію та деякі інші. Проте гігантські українські запаси торію, літію, берилію тощо поки що чекають на приватних інвесторів.

Українські уран, торій, титан, літій, берилій та цирконій повинні стати визначальними об'єктами уваги з боку високотехнологічної промисловості України та США, тому що без цих матеріалів індустрія не працює, а попит на них зростає.

Постійна ескалація напруги на Азовському морі з боку РФ та загроза морської операції на його узбережжі пов'язані не лише з бажанням агресора захопити порт Маріуполь чи зі спробою «пробити» коридор до Криму. Є ще одна причина – це розташовані в Південно-Східному регіоні України найбільші у Європі родовища рідкісноземельної сировини для атомної промисловості, які поки що не розроблюються з певних технологічних та економічних причин. Ідеться, зокрема, про Азовське та Мазурівське родовища, що містять пісок металу торію. Значні родовища природного торію у РФ відсутні, що змушує Росію імпортувати сировину з Індії та інших країн. Отже, окупувати український Маріуполь або хоча б його передмістя – економічно вигідніше для РФ.

Зважаючи на вищевказане, зазначимо, що саме забезпечення власної ресурсної бази має бути чи не найголовнішим пріоритетом промислової співпраці України та США з урахуванням при цьому чіткого розуміння інтересів США в галузі стратегічних матеріалів.

Не варто також забувати, що залежність РФ від України в галузі стратегічних матеріалів зростатиме, тому без твердої інтеграції зі США українські інтереси в цій сфері буде дуже важко відстоювати. Мета полягає в тому, щоб змусити РФ імпортувати руди рідкісних металів для своєї промисловості не з України, а наприклад, з Індії чи Африки. Такий імпорт рано чи пізно зробить цілі сектори економіки РФ хронічно збитковими. Для цього треба одержати підтримку США, збільшити кількість родовищ, які працюють, та досягти високих технологічних щаблів переробки українських стратегічних матеріалів і сировини.

Електронна промисловість та комунікації. Через багаторічну інтеграцію з РФ Україна технологічно відстала від більшості розвинутих глобальних експортерів високотехнологічної продукції та послуг. Але наша країна все ж спромоглася зберегти більшість зі своїх спеціалізацій у галузі радіо- та оптоелектронного приладобудування. Збережені українські можливості в галузі серійного виробництва невеликі. Це, зокрема, випуск промислових лазерних комплексів мирного призначення в приватному секторі та елементів радіолокації тощо. У галузі розробок та проєктування – це системи надвисоких радіочастот, розробки радіоелектронних станцій, серійне виробництво яких заводом «Точмаш» було втрачено, оскільки Донецьк опинився на тимчасово окупованій території. Сукупно це призвело до того, що Україна сьогодні відчуває істотний дефіцит в інвестиціях та доступу до певних американських технологій і комунікаційних систем.

Важливо зазначити, що все більше країн щороку бажають витрачати кошти на посилення радіолокаційних засобів, зростає і частка споживання радіоелектроніки з боку країн-імпортерів, які не можуть собі дозволити з тих чи тих причин імпорт критичних радіотехнологій із США або країн НАТО. І залишається питанням часу, коли китайські та російські компанії повністю опанують радіоелектронні ринки тих країн Латинської Америки, Африки та Азії, які поки що вважаються нейтральними або рівновіддаленими від країн НАТО.

Отже, під час налагодження двосторонньої співпраці між Україною та США в радіоелектронній сфері особливий наголос потрібно зробити на загальній стратегії витіснення Росії зі світових ринків. Досягнення статусу двостороннього партнерства із США зможе сприяти зняттю бар'єрів трансферу технологій, і це сприятиме досягненню зазначеної стратегічної мети – усунення РФ як конкурента.

Не краща ситуація складається й на внутрішньому ринку. Україна багато років поспіль вагається у виборі щодо того, складання чиїх саме радіостанцій треба локалізувати – Ізраїлю або Туреччини. І це при тому, що обидва постачальники мають свою історію відносин із РФ і тому несуть Україні сут-

тєвий рівень політичних ризиків. Адже у Києва немає жодних твердих гарантій стосовно того, що вже у найближчому майбутньому складуться тісні відносини Тель-Авіва або Анкари з Москвою. Якщо виявиться, що постачальник рацій для України є союзником РФ, зміна імпортера й перезакупівля радіостанцій можуть стати для України занадто вартісними.

Відсутність позицій виробників США в цих закупівлях досить чітко ілюструє, на якому низькому рівні сьогодні перебуває українсько-американська кооперація в радіотехніці та електроніці. Така ситуація потребує деталізованого фахового вивчення. Інакше, навіть попри агресію Росії проти України, нічого не зміниться. І американські радіоелектронні корпорації продовжуватимуть виносити виробництво із США до Мексики, Малайзії чи Гватемали, тоді як набагато перспективніший український напрям так і залишатиметься невивченим.

Отже, налагодження й розширення міжнародного економічного співробітництва між Україною та США потребує нових підходів, що ґрунтувались би на вивченні й розумінні інтересів нашого стратегічного партнера й прагненні використати ці інтереси з метою збільшення інвестицій в українську промисловість та усунення РФ з ринків високотехнологічної продукції та послуг.

Висновки та рекомендації

1. Агресія РФ проти України, розпочата 2014 р., перевела Росію до стану конкурента на ринку високотехнологічної продукції, що неминуче поставило питання щодо пошуку нової моделі поведінки України на цьому ринку. Тому традиційна політика України у цій сфері має бути доповнена активізацією протидії РФ на міжнародних ринках високотехнологічної продукції та послуг.

2. Задля реалізації своєї експортної політики на ринку високотехнологічної продукції та послуг РФ використовуватиме виробництво прототипів російської техніки в інших країнах для обходу санкцій. Така регіональна політика Москви не повинна залишитися непоміченою з боку країн ЄС та НАТО і потребує додаткового реагування, включно й запровадження нових санкцій.

3. Провальна тривала українсько-російська кооперація у високотехнологічній сфері призвела до технологічної відсталості української промисловості від більшості розвинутих країн – експортерів високотехнологічної продукції. Жодне велике підприємство української промисловості так і не змогло корпоратизуватись і вийти на ринки цінних паперів, щоб знайти джерела фінансування, які будуть доповнювати державні асигнування та замовлення. Зокрема, українська оборонна промисловість сьогодні відчуває істотний дефіцит інвестицій та доступу до сучасних технологій.

4. Зацікавленість саме США у виконанні запроваджених проти РФ санкцій та недопущення російської зброї в зони конфліктів через треті країни може стати потужним поштовхом для розвитку українсько-американського співробітництва у високотехнологічній сфері.

5. Розробляючи стратегію українсько-американської кооперації, необхідно, поряд з пріоритетом національних інтересів України, усвідомлювати, які саме конкурентні виклики сьогодні постають перед США у боротьбі за зовнішні ринки. Варто акцентувати увагу на тих сферах, у яких промислові й наукові можливості України можуть бути затребувані американським бізнесом. Особливу увагу варто приділити співпраці зі США у галузях видобутку стратегічних матеріалів для оборони та енергетики, а також електронної промисловості та комунікацій.

Список використаних джерел

1. Горбулін В. П. Хроніки передбачень: 2006–2017. Харків : Фоліо, 2017. 255 с.
2. Бадрак В. Надання прав підприємствам ОПК України на здійснення зовнішньоекономічної діяльності – вимога часу. *Безпековий огляд ЦДАКР*. 2018. № 2 (89). С. 13–16.
3. Convergence and divergence in Europe: Polish and Ukrainian cases : monogr. / State higher educational establishment Kyiv nat. econ. univ. named after Vadym Hetman ; Krakow Economic University ; D. Lukianenko [et al.] ; eds.: Dmytro Lukianenko, Viktor Chuzhykov, Michał Gabriel Woźniak. Kyiv : KNEU, 2013. 688 p.
4. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. Київ : КНЕУ, 2004. 275 с.

5. Циганкова Т. Глобальний бренд країни у сучасних технологіях торговельно-маркетингової діяльності. *Міжнародна економічна політика*. 2011. Вип. 1–2. С. 5–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2011_1-2_3 (дата звернення: 20.08.2021).
6. Зовнішня торгівля України: XXI століття : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, Н. О. Іксарова [та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : КНТЕУ, 2016. 600 с.

References

1. Horbulin, V. P. (2017). *Chronicles of predictions: 2006–2017*. Kharkiv : Folio, 255 p. [in Ukrainian].
2. Badrak, V. (2018). Granting rights to the enterprises of the defense industry of Ukraine to carry out foreign economic activity is a requirement of time. *Bezpekovyi ohlyad TSDAKR*, *2*(89), 13–16 [in Ukrainian].
3. Lukianenko, D., et al. (2013). *Convergence and divergence in Europe: Polish and Ukrainian cases.* (Lukianenko, D., Chuzhykov, V., & Woźniak, M. G., Eds.). Kyiv: KNEU, 688 p. [in English].
4. Antonyuk, L. (2004). *International competitiveness of countries: theory and implementation mechanism*. Kyiv: KNEU, 275 p. [in Ukrainian].
5. Tsyhankova, T. (2011). The global brand of the country in modern technologies of trade and marketing activities. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*. Issue 1–2. Pp. 5–31. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2011_1-2_3 [in Ukrainian].
6. Mazaraki, A. A. (Ed.), Melnyk, T. M., Iksarova, N. O., et al. (2016). *Ukraine's foreign trade: XXI century*. Kyiv: KNTEU, 599 p. [in Ukrainian].